

МАТО ПИЖУРИЦА
(Нови Сад)

ФРАЗЕОЛОГИЗМИ: (1) *СЈАШИ КУРТА, А УЗЈАШИ МУРТА*
И (2) *ОБИТИ СКОДРУ И МОДРУ*

Разматра се типолошка и семантичка анализа два фразеологизма: (1) *Сјаши Курта, а узјаши Мурта* и (2) *Обити Скодру и Модру*. Први је општепознат, други тек у наше време забележен у Ровцима (у Црној Гори). И један и други имају стабилну структуру и недвојбену семантику и уклапају се у идеалне моделе фразеологизама ове врсте (римују се, лексички избор је архаичан, именске речи имају функцију постизања „негативног тоталитета“ глаголског значења и сл.).

Кључне речи: фразеологизми, сјахати — узјахати, Курта — Мурта, обити, Скодра — Модра.

1. *Сјаши Курта, а узјаши Мурта / Сјаши Курта да узјаши Мурта*

Општепознати фразеологизам *Сјаши Курта, а узјаши Мурта / Сјаши Курта да узјаши Мурта* по правилу се јавља у случајевима када треба ефектно закључити да се променама конкретних протагониста власти и моћи, у име власти или у своје име, ништа не мења. (У принципу, смисао се своди на познату паролау, с том разликом што је ова смишљено скројена да призове непроменљивост: *И после Тиша Тишо!*)

Фразеологизам има недвојбену семантику и стабилну структуру, што су иначе подразумеване одлике оваквих „језичких јединица“. Одликује га ипак у формалном, структуралном смислу варијантност: у првонаведеној глаголи који носе семантику реализују се у форми императива (*сјаши — узјаши*), у другој пак верзији са императивом *сјаши* упарује се конструкција да + презент (*да узјаши*). У навођењу сам предност дао оној коју сам чешће слушао или сам је извесно раније чуо и у таквом виду запамтио. Лични избор бих подупро (макар ме можда комплетнија документација и демантовала) чињеницом да су императивне конструкције у значењском смислу *начелније* и *с јачим експресивним набојем*. Експресивност прве се при томе појачава ри-

мом (двоструком у целини гледано, уз битније слагање главног „формалног“ пара *Курџа — Мурџа*), која је ближа идеалној: *сјаши — узјаши*, због краткоће завршног слога, за разлику од „упаривања“ са презентом који има финалну дужину (*да узјаши*). (Не превиђам чињеницу да наведена дужина на ултими у савременој реализацији стандарда у главним екавским културним средиштима по правилу изостаје.) Међутим, конструкција да + презент садржи можда јаснију идеју *сукцесије у (не)промењивости*.

Егон Фекете је *Сјаши Курџа да узјаши Мурџа* (у раду, студиозном и богато документованом, *Анџројонимски елементи у српскохрватским фразеолошким и гномским обрџима*, објављеном у Зборнику Матице српске за филологију и лингвистику XXVII–XXVIII, 835–843) сврстао у категорију фразема у којима антропоними „*немају никакву историјску и анегдојску ѿдлогу*, немају дакле, наслон на било какав конкретни денотат, већ у фраземи егзистирају искључиво из силабичко-метричких разлога“ (Фекете, 842). Следећи ту идеју закључује: „Јасно је, дакле, да је антропоним /у овој категорији фразема/ произвољна категорија, без семантичке конотације, лако замењив апелативом или пак изостављив. Такви би били фраземи типа: *џа-џа-Маџа; Циле-Миле*; хајде *Јово наново; Јанко и Марко; Црви, Милојка* царева *девојка*; Ко ме име *Злокера*, свуд га *зло ћера* (ВП); Испод *Мире* сто *ђавола вире*; Сјаши *Курџа да узјаши Мурџа*; Два *лоша* убише *Милоша*; Жив ми *Тодор*, да се чини *говор*; Куку *Тодоре*, сваки дан *џо горе* (ВП) итд.“ (Фекете, н. м.).

Уз римовање и чињеницу да се ради о антропонимима (и једно и друго превладавају), највећи број експлицираних битних сличности конкретног фразеологизма са претходно цитираним завршава се. Покушаћу претходно да објасним.

а) *Курџа* и *Мурџа* извесно припадају корпусу препознатљивих оријенталних имена турског порекла. У турском *kurt* значи „вук“; Курт је, према И. Смаиловићу, у Босни и Херцеговини „чешће презиме него име“, док је лично име Курта настало (творбеним) уклапањем у наш антропонимијски систем. Име Мурта је хипокористик од Мурат (тур. *Murād* „пожељан, жељен“ и сл.), Муртез, Муртеза (турско име арапског порекла у значењу „одабрани“, „задовољни“, „срећни“) (Смаиловић, 319, 375). Оба имена су регистрована код Милице Грковић као заштитна имена у *Речнику личних имена код Срба* (Грковић, 116, 142).

б) Избор имена Курта и Мурта, чини се, из *прејознајљивог* корпуса оријенталних имена, одомаћених у време Османлијског царства, у функцији наглашавања глаголског значења, фигуративно употре-

бљеног, „сјахати“ — „узјахати“ (са ефектом „негативног тоталитета“ — Мршевић, 18; фиг. значење в. у једнотомном *Речнику српскога језика* Матице српске, 1227), и може се разумети као проклетство непромењивости, најпре у дословном ропству, касније у најразличитијим видовима подређености и обесправљености. Фраза управо избором конкретних имена сликовито чува социо-историјски подтекст. У ствари, лична имена, па и Курта и Мурта, умереном употребом превазилазе својој природи иманентно значењско сужење у односу на апелативе (лична имена иначе имају *један, али јак десигнаѿ* — како бисмо слободније интерпретирали В. Лубаша, в. н. д., 44–56).

в) Фразеолошки пар *Курѿа — Мурѿа* одговара свим битним пожељним категоријалним типолошким одликама — од акустичких до историјских и асоцијативних, укључујући и, изгледа, не случајни детаљ (на који су ми указали сарадници који се интензивније баве овом облашћу) — да упарена реч на другоме месту почиње гласом *м-*. (Случај је хтео да се с тим слаже и други фразеологизам.)

Напомена. Тешко је одолети изазову да се доведе у питање наизглед неспорно: припадност пара *Курѿа — Мурѿа* слоју оријенталних имена и на томе засниван, овде изложен, важан претпостављени историјски подтекст фразеологизма *Сјаши Курѿа, а узјаши Мурѿа*. Уз сав ризик, који неизоставно подразумева документован, пре свега етно-етимолошки оглед, можда не би требало искључити помисао да овај фразеологизам продужује архетипску формулу из балканског супстрата, са ђаволом у „главној“ улози (уп. нпр. квалификације ђавола: *ђаво куси, ђаво реѿаѿи, ђаво црни* и сл.). *Курѿ(а)* би био „окрњени, краткорепи, куси“ (из романског супстрата, с уверљивим паралелама и у албанском и највероватније у српским говорима), а *Мурѿа*, можда, „мрки, црни“ (могуће исте провенијенције). Напомињем да су имена *Мурѿа* и *Мурѿаѿи* потврђена у српској ћириличкој повељи још из 14. века (у РЈАЗУ квалификована — „тамна постања“), прерано за оријентализме османлијског порекла.

2. *Обиѿи Скодру и Модру*

Фразеологизам сам записивао у Ровцима (општина Колашин, Црна Гора) у устаљеној форми: *Обио / ђбила је Скѿдрѿ и Мѿдрѿ*. С великим напором успевао сам да „прибавим“ још само потврде с глаголом у првом лицу једнине (*Обио / Обила сам Скодру и Модру*). Идеално римован пар *Скѿдрѿ — Мѿдрѿ* формално гледано су супстантиви: имају дужину на ултими која сигнализира одређени придевски вид. Формално су могуће две претпоставке. Прва: *Модру*, с дужином на

ултими, као очекивани супстантив (секундарни ако се односи на *море*, са изгубљеном реалном конотацијом, или пак регуларну ако се ради о топониму типа *Мѡдр̑а гла́ва и сл.), због риме условило је појаву и устаљивање квантитета на завршном слогу на првом члану акустичке риме — *Скѡдр̑* (— *Мѡдр̑*). Друга: у оба случаја се можда ради о супстантивима који настављају топониме типа *Скѡдр̑а гла́ва — *Мѡдр̑а ријѣка и сл.

Фразеологизам се може интерпретирати: *Обићи многа месѡа, крајеве заредом (обично узалуд, безусѡешно ѡражећи некога или нешто)*. Значење глагола је лексикографски узорно и документовано обрађено у Речнику САНУ (в. т. 16, стр. 258: *обићи*, под б). Илустрације су сликовите (мислим ту пре свега на тзв. компонентне фразеологизме, репрезентоване глаголско-именичком синтагмом, уп. Мршевић, 63 и даље) и углавном су из епског наслеђа (типа: *обићи / обијати* и *свијети / брда и долине* и сл.).

Скодра и *Модра* у свести аутентичних говорника, од којих сам израз записао, у потпуности су десемантизовани. Зачудо, ни сеоски „мудраци“, који на све имају одговор, овог пута нису домислили никакво објашњење. На конкретно питање: Где су (/ шта је то) Скодра и Модра? — добија се одговор: То се само тако каже, да се види колико се неко намучио („обио је и камен и дрво“) и сл.

Обична игра упарених сазвучних речи овде је мало вероватна. Привлачна је идеја да се ради о античком називу за Скадар (SCODRA) и о (Јадранском) мору. У вези са топонимом Скадар / SKODRA и посебно конкретним ликовима, историјским и савременим, в. Скок III, 253–254 и Станишић, 13 и тамо цитирану литературу. (Ни Скадар ни Скодра вероватно нису у српски језик ушли албанским посредовањем.) Ако бисмо увели у игру Кодру (алб. брежуљак), чест ороним у деловима Црне Горе (није потврђено ни као топоним ни као апелатив у Ровцима и Морачи — в. Станишић, 80), требало би рачунати на неко укрштање или ономотопејизацију. За појављивање *мора* у конкретном контексту можемо наћи упориште у клетвама, забележеним у истом крају, типа: *Дѡ мора се сѡанио*, *Мѡре ѡи сѡан бѡло* и сл. Или се пак и једно и друго име (или „име“) појављују да означе *завидну даљину доириња*, без идеје о запамћеним конкретним непријатним искуствима са Скодром (Скадром) и Модром (Морем). Превише лакомислено би било у овом контексту подсећати на поуздане записе у истом крају (у Ровцима): *Шѡсѡанскѡ мѡке сам ѡгризѡ*; *Бѡле су тѡ шѡсѡанскѡ мѡке*; *Шѡсѡанскијѡ мѡка*, црн̑а дрѡго — ѡчи ѡпадајѡ... Значењски еквивалент би био: *Исусове / Танѡалове мукѡ*. Наиме, наивно би било, без додатне документације и темељне етимолошке, односно етно-етимо-

лошке интерпретације, *шестџанске муке* повезивати са подручјем *Шестџана* између Бара и Улциња, и тиме наћи још једну спону са Скадром, односно Скодром, географску и на неки начин семантичку. (Да напоменем да је у овом крају непознат турцизам *ше(ј)џан* „враг, ђаво“, ако би се мислило на неки хибридни облик, с уверљивом значењском основом.)

Литература

- Лубаш: Vladislav Lubaš, *Studije iz srpske i južnoslovenske onomastike i sociolingvisti-ke*, Beograd — Novi Sad, 2002.
- Грковић: Милица Грковић, *Речник личних имена код Срба*, Београд, 1977.
- Мршевић: Драгана Мршевић-Радовић, *Фразеолошке глаголско-именичке синџагме у савременом српскохрватском језику*, Београд, 1987.
- Речник српскога језика /једнотомник/*, Нови Сад, 2007.
- РЈАЗУ: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb.
- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, Српска академија наука и уметности, Београд.
- Скок: Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I–IV*, Zagreb, 1971–1974.
- Смаиловић: Dr Ismet Smailović, *Muslimanska imena orijentalnog porijekla u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 1977.
- Станишић: Вања Станишић, *Српско-албански језички односи*, Београд, 1995.
- Фекете: Егон Фекете, *Анџројонимски елементи у српскохрватским фразеолошким и гномским обрџима*, Зборник Матице српске за филологију и лингвистику XXVII–XXVIII, Нови Сад, 1984–1985, 835–843.

Резюме

Мато Пижурџа

О ФРАЗЕОЛОГИЗМАХ: (1) *СЈАШИ КУРТА*, *А УЗЈАШИ МУРТА* И (2) *ОБИТИ СКОДРУ И МОДРУ*

В настоящей статье автор проводит типологический и семантический анализ двух фразеологизмов: (1) *Сјаши Курџа*, а узјаши Мурџа и (2) *Обиџи Скодру и Модру*. Первый из этих фразеологизмов является носителем сербского языка хорошо известным, в то время как второй фразеологизм засвидетельствован относительно недавно в Ровцах (Черногория). Оба фразеологизма отличаются стабильной структурой и устойчивым значением. Они относятся к образцовым фразеологизмам данного типа (рифмовка, архаические лексические компоненты, значение отрицательной всеобщности и т. д.).